

Fecr Yayınları: 820

ŞİÎ GELENEKTE FELSEFE KARŞITLIĞI
-Mekteb-i Tefkik Örneği-

Sinan YILMAZ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Nisan 2024

ISBN: 978-625-6602-73-1

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ŞİÎ GELENEKTE FELSEFE KARŞITLIĞI

-Mekteb-i Tefkîk Örneği-

Sinan YILMAZ

Ankara 2024

Sinan YILMAZ

İlk ve ortaöğrenimini memleketi Malatya’da, lise eğitimi ni İstanbul’da tamamladı. 2009-2014 yılları arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2015 yılında İslam Felsefesi alanında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi’ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2015-2018 yılları arasında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi’nde “Ebu’l-Hasan el-‘Amirî’nin Hikmet Anlayışı” adlı çalışmasıyla yüksek lisans eğitimi ni tamamladı. 2018-2024 yılları arasında aynı üniversitede “Şii Gelenekte Felsefe Karşıtlığı: Mekteb-i Tefkîk Örneği” adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. Evli ve iki çocuk babası olarak halen İslam Felsefesi alanında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi’nde akademik çalışmalarına devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	5
ÖN SÖZ	9
KISALTMALAR	13

GİRİŞ	15
1. İran Şîî Geleneğın Siyasî Boyutu	15
2. İmâmiyye Şîası'nın Din Anlayışının Şekillenmesinde Belirleyici Ekoller	21
2.1. Ahbârîler	21
2.2. Usûlîler	25

BİRİNCİ BÖLÜM

Şİİ GELENEKTE FELSEFEYE YAPILAN ELEŞTİRİLER

1. Şîîlik-Felsefe İlişkisi	31
1.1. İsfahan Okulu	33
1.2. İsfahan Okulu Sonrası	40
2. Bireysel Felsefe Eleştirileri	42
3. Ekol Yönelimli Felsefe Eleştirileri	55
3.1. Ahbârî Ekolü'nde Tasavvuf Eleştirisi	63
3.2. Ahbârî Ekolü'nde Felsefe Eleştirisi	72
4. Tefkîk Ekolü	91
5. Tefkîk Ekolü'nün Başlıca Temsilcileri	104
5.1. Seyyid Mûsâ Zerâbâdî Kazvînî (ö. 1934)	106
5.2. Mirza Mehdi İsfahânî (1886-1946)	107
5.3. Şeyh Müctebâ Kazvînî (1901-1966)	112
5.4. Mirza Cevâd Âğâ Tehrânî (1904-1989)	114
5.5. Şeyh Hâşim Kazvînî (1891-1960)	116
5.6. Mirza Ali Ekber Novkânî (ö. 1951)	117
5.7. Şeyh Muhammed Bâkır Melekî Miyâncî (1906-1998)	118
5.8. Şeyh Ğulâmhüseyn Mehâmî Bâdkûbeî (ö. 1954)	119
5.9. Seyyid Ebu'l-Hasen Hâfizîyân (1903-1981)	120
5.10. Şeyh Ali Ekber İlâhiyân Tonkâbinî (ö. 1961)	120
5.11. Muhammed Rızâ Hakîmî (ö. 2021)	121
5.12. Seyyid Câfer Seydân (d. 1934)	123

5.13. Tefkîk Ekolü'nün Diğer Temsilcileri -----	124
6. Ahbârî Ekolü-Tefkîk Ekolü İlişkisi-----	126
6.1. Ahbârî Ekolü ve Tefkîk Ekolü'nün Ayrışan Yönleri -----	127
6.2. Ahbârî Ekolü ve Tefkîk Ekolü'nün Benzeşen Yönleri -----	131

İKİNCİ BÖLÜM

TEFKİK EKOLÜ'NDE FELSEFE KARŞITLIĞI

1. Tefkîk Ekolü'nde Felsefenin Konumu -----	137
1.1. Tefkîk Ekolü'ne Göre İslâm Felsefesinin Mahiyeti-----	137
1.2. Tefkîk Ekolü'ne Göre İslâm Felsefesinin Meşruiyeti Sorunu -----	144
1.3. Tefkîk Ekolü'nün Felsefeye Yönelik Düşüncelerine Yapılan İtirazlar -----	159
2. Tefkîk Ekolü'nün Tercüme Hareketlerine Yönelik Eleştirisi--	163
2.1. Tercüme Hareketlerine Kısa Bir Bakış -----	164
2.2. Halifelerin Tercümelerdeki Maksatları -----	167
2.3. Kültürel Etki-----	174
3. Tefkîk Ekolü'nün Din-Felsefe İlişkisine Yönelik Eleştirisi -----	181
3.1. Din-Felsefe İlişkisine Kısa bir Bakış-----	181
3.2. Tefkîk Ekolü'nde Din-Felsefe İlişkisi-----	186
3.3. Hakîmî'nin Tabâtabâî'ye Yönelik Düşüncelerine Yapılan İtirazlar -----	202
3.4. Din-Felsefe İlişkisi Açısından Gazâlî-Tefkîk Ekolü İlişkisi	205
4. Tefkîk Ekolü'nde Tevîl Eleştirisi -----	207
4.1. Tevîl Meselesi -----	208
4.2. Tevîl Eleştirisi-----	214

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEFKİK EKOLÜ'NÜN NEFS, BİLGİ VE VARLIK KAVRAMLARI BAĞLAMINDA FELSEFE ELEŞTİRİLERİ

1. Nefs Eleştirisi -----	231
1.1. Antik Yunan'da Nefs Anlayışı -----	232
1.2. İslâm Filozoflarında Nefs Anlayışı -----	234
1.3. Tefkîk Ekolü'nün Nefs Anlayışı -----	239
1.4. Tefkîk Ekolü'nün Filozofların Nefs Anlayışına Yönelik Eleştirisi -----	246
1.5. Tefkîk Ekolü'ne Yapılan İtirazlar -----	258

2. Akıl Eleştirisi-----	262
2.1. İslâm Filozoflarının Akıl Anlayışı -----	262
2.2. Tefkîk Ekolü'nde Akıl Eleştirisi -----	266
2.2.1. Işık Olan Akıl-----	266
2.2.2. Fitrî Akıl -----	285
2.3. Tefkîk Ekolü'ne Yapılan İtirazlar -----	293
3. Bilgi Eleştirisi -----	303
3.1. İslâm Felsefesinde Bilgi Anlayışı-----	303
3.2. Tefkîk Ekolü'nde Bilgi Eleştirisi-----	308
3.3. Tefkîk Ekolü'ne Yapılan İtirazlar -----	321
4. Varlık Eleştirisi -----	325
4.1. İslâm Felsefesinde Varlık-Mahiyet Anlayışı-----	325
4.2. Türsel Benzerlik Eleştirisi-----	331
4.3. Varlığın Asaletine Yönelik Eleştiri -----	336
4.4. İştirak Meselesine Yönelik Eleştiri -----	347
4.5. Vahdet-i Vücûd Meselesine Yönelik Eleştiri -----	364
4.5.1. Vahdet-i Vücûd Meselesi -----	364
4.5.2. Vahdet-i Vücûd Eleştirisi-----	367
5. Nedensellik Meselesine Yönelik Eleştiri -----	377
5.1. Nedensellik Meselesi -----	377
5.2. Nedensellik Eleştirisi-----	380
6. Tefkîk Ekolü'nde Âlem Tasavvuru-----	393
SONUÇ -----	399
KAYNAKÇA -----	405

ÖN SÖZ

İnsanı diğer canlılardan ayıran temel özellik onun akıl sahibi bir varlık olmasıdır. Bu özellik onun yalnızca bedensel arzularla yetinmemesine, başka arayışlara da girmesine sebeptir. Akletme gücü ile insan; varlığı, evrenin ilkelerini, bu ilkelerin arkasındaki nedenleri anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır. Bunun yanında insan kendi varlığına ve benliğine de bir anlam vermek ister.

İnsanın hakikate yönelik bu çabasına dinler belli ölçülerde cevap verirler. Fakat dinlerin verdikleri cevaplar sınırlıdır. Bu sebeple insanın akletme gücüne dayanan felsefe ortaya çıkmıştır. Felsefe kimi zaman dini de bir kaynak olarak kullanabildiği gibi ondan bağımsız olarak varlığın ilkelerini tutarlı ve sistemli bir şekilde ortaya koymaya çalışır.

Yazıyla kayıt altına alınan felsefi etkinliğin kaynağı insanlık tarihine nispeten oldukça geç bir döneme denk gelmektedir. Buna karşın antropolojik çalışmalarla ortaya konulduğu üzere insanlık tarihinin oldukça uzun bir geçmişe dayanması, en azından sözlü geleneğe dayanan felsefi etkinliğin tarihinin de uzun olması gerektiği sonucuna bizleri götürmektedir.

Ancak felsefenin tarihsel süreç içerisinde sorunsuz olarak varlığını sürdürdüğünü söylemek hata olur. Bir başka deyişle felsefe sürekli iniş ve çıkışlar yaşamış ve farklı formlarda günümüze kadar gelebilmiştir. Felsefi düşünceler bazen sistemsel açıdan bizat filozofların kendisi tarafından eleştiriye maruz kalmış, bazen de söz konusu düşünceler dine bir rakip ve düşman olarak algılanmış ve bu sebeple eleştirilmiş ya da reddedilmiştir.

İslam dünyasının Sünnî coğrafyasında felsefeyi eleştiren kişi ve gruplar olduğu gibi Şîî dünyada da felsefeyi eleştiren kişi ve gruplar vardır. Fakat Şîî gelenekteki felsefe karşıtı eğilimlerin, bütüncül ve felsefi açıdan değerlendirilmesinin ülkemizde henüz yapılmamış olması bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı/iddiası yaygın bir inanış olarak Şîfîlik ile felsefenin iç içe olduğu anlayışına bağlı olarak, İran’da felsefe karşıtı bir eğilim olmadığı anlayışını/ön kabulünü sorgulamaktır. Bu ön kabul, Seyyit Hüseyin Nasr gibi Şîfî felsefecilerin “Gazâlî’den sonra felsefenin Sünnî dünyadaki gibi Şîfî dünyada akamete uğramadığına, kendisine yurt olarak Şîfî dünyasını seçtiğine” yönelik düşünceleriyle pekiştirilmiştir. Ancak pek çok münferit eleştirilerin yanında özellikle Ahbârî Ekolü ile Tefkîk Ekolü, bu yaygın kanaatin aksini ispatlamakta ve felsefe karşıtı bir söylem ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın temel amacına ulaşmak için iki hedef belirlenmiştir. Bunlardan birincisi mezhepsel kaygılar gütmekten - çünkü amacımız Şîfî mezhebini eleştirmek ve bu mezhebe karşı Sünnî mezhebini yüceltmek değildir- mümkün olduğunca objektif bir şekilde, felsefe karşıtı kişi ve grupların kendi argümanları ve eserleri üzerinden felsefe eleştirilerine işaret etmektir. İkinci hedefimiz ise bu felsefe eleştirilerinin tutarlılığını sorgulamaktır. Çünkü bakıldığı zaman bu eleştirilerin çoğu dinsel reflekslerle yapılmış, gerçeklikten kopuk olan eleştirilerdir. Bu sebeple zaman zaman onların yaptığı felsefe eleştirileri hem karşıt argümanlarla hem de tarafımızca eleştiriye tâbi tutulmuştur.

Şîfî gelenekte felsefe karşıtlığını ele aldığımız bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde İran Şîfî geleneğinin siyasî yapısına ve İmâmiyye Şîası’nın din anlayışına dayanan iki ekol olarak Ahbârî ve Usûlî ekollerine işaret edilmiştir. Bunda amacımız söz konusu gelenekteki eleştirilerin hangi tarihsel dönem ve ekollere ait olduğunun daha net anlaşılmasıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle Şîfîlik-felsefe ilişki ele alınmıştır. Akabinde herhangi bir ekolün “resmi görüşü” olmadan bireysel nokta-i nazardan felsefeyi eleştiren kişilerin bazılarına işaret edilmiştir. Bundan sonra ise ekol yönelimli felsefe eleştirilerine geçilmiştir. Bu amaçla ilk olarak Ahbârî Ekolü’nün eleştirileri ele alınmış, daha sonra ise çalışmamızın örnekleme

olan Tefkîk Ekolü'ne giriş yapılmıştır. Bu bölüm Ahbârî-Tefkîk Ekolü karşılaştırması ile bitirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Tefkîk Ekolü'nün felsefe karşılığına yer verilmiş ve bu ekole göre felsefenin mahiyeti ve meşruiyeti sorgulanmıştır. Daha sonra sırasıyla bu ekolün tercüme hareketlerine, din-felsefe ilişkisine ve tevil anlayışına yönelik düşüncelerine değinilmiş ve bölüm bitirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Tefkîk Ekolü'nün insan, bilgi ve varlık anlayışlarına değinilmiştir. Bu ekolün varlık anlayışında filozoflara yönelttiği Tanrı ile insan arasındaki türsel benzerlik eleştirisi, filozofların nefis anlayışları, Tefkîk Ekolü'nün insandan bağımsız olarak kabul ettiği akıl ve bilgi anlayışları bu bölümün başlıca konularını oluşturmuştur. Daha sonra bu ekolün âlem tasavvuru ile çalışma bitirilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve olgunlaşmasında hiçbir şekilde maddi ve manevi desteğini esirgemeyen kıymetli hocalarıma minnettarım. Bu amaçla sayın Doç. Dr. Ömer Faruk Erdem'e, Prof. Dr. Tahir Uluç'a, Prof. Dr. Doğan Kaplan'a, Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Sami Özdi'l'e, Dr. Harun Dikkaya'ya ve adlarını anmadığım diğer hocalarıma ve çalışma arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bütün bu süreç boyunca bana sabreden değerli eşim Emine Balcı Yılmaz'a şükranlarımı sunarım.

Sinan Yılmaz
Konya 2024

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
h.	: Hicri
h.ş.	: Hicri Şemsi
H.z.	: Hazret-i
M.Ö.	: Milattan Önce
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
t.s.	: Basım tarihi yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
thk.	: Tahkik eden
vb.	: Ve benzeri
vd.:	Ve diğerleri

